

Lønns- og prisutviklingen

Lønnsutviklingen

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i lønn per normalårsverk 5,3 prosent i 2002, mot 5,0 prosent i 2001 og 4,5 prosent i 2000. Den høyeste veksten i lønn per normalårsverk på 1990-tallet var i 1998, med en vekst på 6,6 prosent.

I 2002 var det, i motsetning til 2001, sentrale lønnsforhandlinger for de fleste tariffområder. For stats- og kommuneforvaltningen ble en større del av lønnstilleggene enn tidligere bestemt ved lokale forhandlinger. Foreløpige tall fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) viser at årslønnsbidraget fra tariff tilleggene i 2002 var høyere enn året før for alle hovedområder. TBU har anslått at lønns-overhenget inn i 2003 i gjennomsnitt er 2½ prosent, mot 1¾ prosent inn i 2002. Det ble i fjorårets oppgjør for noen grupper også vedtatt tillegg som skal gis i år. TBU har anslått at årslønnsbidraget av disse er ½ prosentpoeng til den samlede lønnsveksten i 2003.

Veksten i lønn per utførte timeverk har økt i de tre siste årene. For i fjor er veksten i lønn per timeverk beregnet til 6,4 prosent, mot 6,3 prosent i 2001 og 5,7 prosent i 2000. Veksten i lønn per utførte timeverk har i de tre siste årene vært klart høyere enn veksten i lønn per normalårsverk. Mye av forskjellen kan føres tilbake til endringer i antall bevegelige helligdager og til den tariffbestemte økningen i ferie. Fra 1999 til 2000 var det en reduksjon på to dager i antall normale virkedager og ytterligere én dag fra 2000 til 2001. De fleste lønnstakere fikk to nye feriedager i 2001 og ytterligere to i 2002. Økt sykefravær har også bidratt til å øke forskjellen mellom vekst i lønn per utførte timeverk og vekst i lønn per normalårsverk.

Veksten i lønnskostnader per utførte timeverk var 6,2 prosent i 2002, det vil si 0,2 prosentpoeng lavere enn veksten i lønn per utførte timeverk. I 2000 og 2001 var veksten i lønnskostnader per timeverk høyere enn veksten i lønn per timeverk, henholdsvis 0,4 og 1,0 prosentpoeng. En viktig årsak til forskjellene i 2000 og 2002 har sammenheng med at nasjonalregnskapet for de fleste næringer regner avsetning til feriepenger som en lønnskostnad det året de opptjenes, mens inntekten først registreres når den utbetales (se egen boks). I statsforvaltningen registreres imidlertid feriepengene som en del av lønnskostnadene først i utbetalingsåret. Lønnskostnadene i offentlig forvaltning i 2001 er dessuten påvirket av ekstraordinære innbetalinger av trygde- og pensjonspremier til Kommunal Landspensjonskasse (KLP) og Statens pensjonskasse (skoleverket).

Veksten i lønn per normalårsverk i oljevirksomheten er foreløpig beregnet til 6,0 prosent for 2002. Dette er

Lønnsvekst

Prosentvis vekst fra året før

	2000	2001	2002
Lønn per normalårsverk			
I alt	4,5	5,0	5,3
Olje og utenriks sjøfart	6,7	6,0	3,0
Fastlands-Norge	4,5	4,9	5,4
Industri og bergverksdrift	3,8	5,0	5,2
Annen vareproduksjon	4,1	4,9	5,0
Primærnæringer	3,0	4,5	2,4
Elektrisitetsforsyning	4,1	5,5	5,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,3	4,7	5,3
Tjenesteytende næringer			
ekskl. off. forvaltning	4,5	5,0	5,1
Varehandel	4,0	5,3	5,1
Samferdsel	4,9	4,9	5,2
Annen tjenesteyting	4,6	4,7	5,1
Offentlig forvaltningsvirksomhet	4,8	4,9	6,3
Statsforvaltningen ¹	5,9	5,4	6,0
Sivil forvaltning	4,6	4,6	2,9
Forsvaret ¹	9,2	6,0	7,0
Kommuneforvaltningen	4,4	4,7	4,5
Lønn per timeverk			
I alt	5,7	6,3	6,4
Olje og utenriks sjøfart	7,2	7,2	3,6
Fastlands-Norge	5,7	6,3	6,6
Industri og bergverksdrift	4,8	5,5	6,6
Annen vareproduksjon	4,8	7,4	6,6
Primærnæringer	3,0	5,9	4,2
Elektrisitetsforsyning	5,2	6,6	6,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	5,1	7,8	7,0
Tjenesteytende næringer			
ekskl. off. forvaltning	5,6	6,5	6,4
Varehandel	5,3	6,8	6,5
Samferdsel	5,9	6,3	6,0
Annen tjenesteyting	5,6	6,2	6,5
Offentlig forvaltningsvirksomhet	6,3	6,1	6,8
Statsforvaltningen ¹	8,0	7,0	9,6
Sivil forvaltning	6,2	5,9	4,4
Forsvaret ¹	11,5	6,9	7,6
Kommuneforvaltningen	5,7	5,8	4,9
Lønnskostnad per timeverk			
I alt	6,1	7,3	6,2
Olje og utenriks sjøfart	5,8	7,4	3,2
Fastlands-Norge	6,1	7,3	6,3
Industri og bergverksdrift	5,7	5,5	6,0
Annen vareproduksjon	4,1	7,4	5,9
Primærnæringer	3,6	6,0	3,7
Elektrisitetsforsyning	5,0	6,6	5,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	4,0	7,8	6,3
Tjenesteytende næringer			
ekskl. off. forvaltning	6,3	6,6	5,7
Varehandel	5,8	6,8	5,9
Samferdsel	6,2	6,3	5,4
Annen tjenesteyting	6,5	6,5	5,8
Offentlig forvaltningsvirksomhet	6,5	9,1	7,4
Statsforvaltningen ¹	7,9	8,5	9,6
Sivil forvaltning	5,5	7,2	4,8
Forsvaret ¹	13,8	9,0	8,2
Kommuneforvaltningen ²	6,0	9,4	5,3

¹ Nedgang i antall rekrutter (med lavt lønnsnivå) i forsvaret har bidratt til å trekke opp gjennomsnittslønna og dermed lønnsveksten i statsforvaltningen. I 2001 og 2002 bidro avgangsstimulerende tiltak til å øke lønnskostnadene per timeverk i forsvaret. ² Ekstraordinære pensjonsinnbetalinger mv. til KLP i 2001 har trukket lønnskostnadene i kommuneforvaltningen opp.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Noen lønnsbegreper

Lønn per normalårsverk: Nasjonalregnskapsbegrep som er lik forholdstallet mellom total lønn, definert som kontantlønn inkludert overtidsgodtgjørelse, naturlønn samt lønn under sykdom og permisjon betalt av arbeidsgiver, på den ene siden og antall normalårsverk på den andre. Antall normalårsverk defineres som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltidsansatte. Publiseres som årstall.

Lønn per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som er lik forholdstallet mellom total lønn (definert som ovenfor) og antall utførte timeverk regnet inklusive overtid og eksklusive fravær. Publiseres som årstall.

Lønnskostnader per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som er lik forholdstallet mellom totale lønskostnader og antall utførte timeverk regnet inklusive overtid og eksklusive fravær. Lønnskostnader er definert som summen av total lønn (se ovenfor) og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Publiseres som årstall.

Årslønn: Begrep som bl.a. benyttes av Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU), og som omfatter samlet lønn eksklusive overtidsgodtgjørelse en lønnstaker oppnår hvis vedkommende har utført et avtalefestet normalårsverk og det er et normalt antall arbeidsdager i året. Lønnsveksten med utgangspunkt i dette begrepet ligger normalt nær opp til veksten i lønn per normalårsverk. Avvik for sammenliknbare grupper vil i første rekke ha sammenheng med endringer i omfanget av overtid. Ulike prinsipper for fordeling av lønnsutvikling gjennom året kan også medføre forskjeller i fordeling av lønnsveksten mellom år. Det vil også kunne oppstå forskjeller i beregnet lønnsvekst for hele økonomien fordi TBU ikke dekker alle næringer (bl.a. dekkes ikke primærnæringene og utenriks sjøfart), og fordi det benyttes noe ulike metoder i sammenveiningen av lønnsutviklingen i enkelt næringer.

Kvartalsvis lønnsindeks: Indeks som utarbeides og publiseres av SSB, og som viser gjennomsnittlig månedstjeneste i alt og gjennomsnittlig utbetalt avtalt lønn per måned.

Førstnevnte begrep er inklusive bonuser, provisjoner og uregelmessige tillegg, men eksklusive overtidsgodtgjørelse. Kvartalsindeksen bygger på en utvalgsundersøkelse hvor det er den avtalte lønnen ved utgangen av kvartalet som registreres. Det er således ikke gjennomsnittstall for det aktuelle kvartalet. Bonuser, provisjoner og uregelmessige tillegg registreres derimot som månedsgjennomsnitt for det aktuelle kvartalet. I de første foreløpige nasjonalregnskapstallene er kvartalsindeksen en viktig del av primærstatistikken som regnskapet bygger på.

Lønnsstatistikk (strukturstatistikk lønn): Er en statistikk med samme lønnsbegrep som den kvartalsvise lønnsindeksen, men utvalget er betydelig større (heldekkende for noen grupper). Statistikken viser lønnsnivå for ansatte i ulike næringer i 3. kvartal. Den registrerte avtalte månedslønnen er den som gjelder i tellingsmåneden, mens det registreres gjennomsnittstall for uregelmessige tillegg "hittil i år" og provisjoner og bonuser for siste 12 måneder. Denne statistikken, samt kunnskap om oppgjørene, er primærinformasjonen til årslønnsberegningene til SSB og TBU. Forutsetningene om når i året lønnsjusteringer kommer, er viktige for årslønnsnivået i slike beregninger. Når det gjelder lønnsvekst, dreier denne usikkerheten seg imidlertid bare om fordelingen mellom år. En gitt endring av fordelingen i ett år vil således endre lønnsveksten til og fra det aktuelle året like mye, men med forskjellig fortegn. For de fleste næringene som dekkes av lønnsstatistikken har SSB publisert årslønnsberegninger for heltidsansatte. Den beregnede årslønnen tar utgangspunkt i at det utbetales lønn for 12 måneder i året, slik at eventuelle feriepengetillegg ikke er inkludert. I beregningen nyttes informasjonen fra den kvartalsvise lønnsindeksen og to årganger av strukturstatistikk lønn samt informasjon fra lønnsforhandlingene. Beregnet årslønn for gjeldende år er foreløpig, helt til ny årgang strukturstatistikk lønn er etablert.

Reallønn: Ved å dele det gjennomsnittlige lønnsnivået med en relevant prisindeks (f.eks. konsumprisindeksen), får en fram et uttrykk for lønnsnivået målt i faste priser - reallønn. Gitt en uforandret skatteprosent vil veksten i reallønn tilsvare veksten i kjøpekraft for lønnsinntekt.

fjerde år på rad at denne næringen har høyere lønnsvekst enn gjennomsnittet for norsk økonomi. Lønnsveksten målt på denne måten var på 5,3 prosent i industri, det vil si på linje med gjennomsnittet. Redusert overtidsgodtgjørelse bidro til å trekke veksten i lønn per normalårsverk noe ned både i oljevirksomhet og i industri. For bygge- og anleggsvirksomhet, varehandel, transport og forretningsmessig tjenesteyting er det beregnet en vekst i lønn per normalårsverk på om lag 5 prosent.

Veksten i lønn per normalårsverk i offentlig forvaltning var 6,3 prosent i 2002, mot 4,9 prosent året før. I undervisningssektoren totalt (som omfatter både statlig, kommunal og privat undervisning), viser de foreløpige tallene en vekst i lønn per normalårsverk på om lag 7 prosent i 2002. Dette er, i likhet med året

før, klart høyere enn gjennomsnittet. Under hovedoppgjøret for skoleverket i kommuneforvaltningen i 2000 ble det avtalt at de to ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 skulle tas ut i økt utbetalt lønn i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dessuten bidro skolepakke 2 (særavtale om ekstra lønnstrinn mot økt undervisningstid) til å trekke opp årslønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng i 2002. Til tross for den høye lønnsveksten i skoleverket ligger veksten i lønn per normalårsverk i kommuneforvaltningen ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene under gjennomsnittet for resten av økonomien. Nasjonalregnskapets lønnsanslag for kommune- og statsforvaltningen separat er imidlertid påvirket av overføringen av sykehus fra kommuneforvaltningen til staten, et forhold som isolert sett trekker lønnsveksten ned både i statsforvaltningen og i kommuneforvaltningen. For kommu-

Virkningen av ferieutvidelsen i nasjonalregnskapet

I nasjonalregnskapet er sysselsatte normalårsverk definert som antall heltidssysselsatte, pluss deltidssysselsatte omregnet til heltidssysselsatte. Utførte timeverk er definert som faktisk arbeidete timeverk inkludert overtid, men eksklusive fravær for ferie, sykdom mv. Den avtalebestemte ferieutvidelsen i 2001 og 2002 (to nye feriedager hvert av årene for de fleste lønnstakere) innebærer isolert sett en reduksjon i gjennomsnittlig arbeidstid. Dette bidrar dermed isolert sett til å trekke ned antall utførte timeverk per sysselsatt normalårsverk i begge disse årene.

Ifølge ferieloven opptjenes ferierettigheter i kalenderåret før ferieåret, og for bedriftene påløper feriepengene som kostnad i opptjeningsåret. I nasjonalregnskapet beregnes imidlertid lønn i hovedsak ut fra et utbetalingsprinsipp. Feriepenger registreres dermed som hovedregel i utbetalingsåret og ikke i opptjeningsåret. Selv om ferieutvidelsen påvirker størrelsen på opptjente feriepenge i 2000, slår dette dermed likevel ikke ut i nasjonalregnskapets tall for lønn for dette året. Samlet lønn til en heltidsansatt blir derfor ikke direkte påvirket av ferieutvidelsen i 2000. Siden ferieutvidelsen bidrar til at gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte reduseres, trekker den imidlertid i retning av at veksten i lønn per utførte timeverk vil øke mer enn lønn per normalårsverk i 2001 og 2002.

Lønnskostnader omfatter i nasjonalregnskapet lønn pluss arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Feriepenger er regnet som en del av lønnskostnadene i det de opptjenes i alle næringer unntatt statsforvaltningen. Dette er en endring fra tidligere publisering av nasjonalregnskapstall for markedsrettet virksomhet for 2000 og 2001. De påløpte ekstrakostnadene knyttet til utvidelsen av ferien med to dager i 2001 og 2002 er dermed inkludert i lønnskostnadene for 2000 og 2001. Ferieutvidelsen bidrar dermed til et avvik mellom den registrerte veksten i utbetalt lønn og veksten i lønnskostnader. Når det gjelder lønnskostnadene i statsforvaltningen følger nasjonalregnskapet et kontantprinsipp, på samme måte som statsregnskapet.

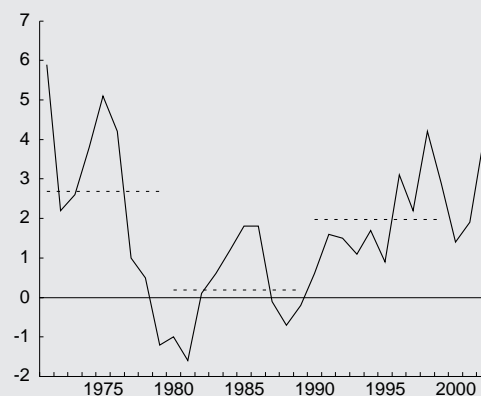
neforvaltningen eksklusive sykehusene kan veksten i lønn per normalårsverk anslås til om lag 6 prosent.

Innenfor statsforvaltningen har forsvaret hatt en vesentlig sterkere lønnsvekst enn sivil forvaltning i 2002. For sivil statlig forvaltning kan veksten i lønn per normalårsverk anslås til om lag 5,5 prosent, når sykehusene som er overført fra kommuneforvaltningen holdes utenom. Den antatt sterke lønnsveksten i forsvaret har blant annet sammenheng med endret personellsammensetning i forbindelse med gjennomføringen av nedbemanningen. Rekrutter, som ligger lavt i lønnsnivå, utgjør en stadig mindre del av den samlede sysselsettingen i forsvaret.

Reallønnsutviklingen siste 30 år

Reallønnsveksten var i fjor 4,0 prosent regnet per normalårsverk og deflatert med konsumprisindeksen. Dette er hele 2,1 prosentpoeng høyere enn i 2001, og bare 0,2 prosentpoeng lavere enn i 1998 som hadde den sterkeste reallønnsveksten som er registrert siden 1976. Konjunkturoppgangen som norsk økonomi har vært inne i på store deler av 1990-tallet, kombinert med relativt lav prisvekst, har bidratt til at reallønn per normalårsverk steg med 26,0 prosent fra 1992 til 2002. I 10-årsperioden fra 1982 til 1992 økte reallønna til sammenlikning bare med 8,5 prosent.

Reallønnsvekst per normalårsverk. 1971 - 2002
Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittlig lønn for økonomien samlet

Vekst fra året før i prosent, forskjeller i vekst og anslag på bidrag i prosentpoeng

	2000	2001	2002
Vekst i lønn			
per timeverk	5,7	6,3	6,4
per normalårsverk	4,5	5,0	5,3
Forskjell mellom vekst i lønn per timeverk og lønn per normalårsverk	1,2	1,3	1,1

Anslått bidrag til forskjell i prosentpoeng fra endringer i:

Antall normale virkedager	0,7	0,4	-
Ferieutvidelse	-	0,6	0,6
Sykefravær mv.	0,3	0,3	0,4
Overtid	0,1	-0,1	0,1
Andre faktorer	0,1	0,1	-

Vekst i lønnskostnad per timeverk

Forskjell mellom vekst i lønnskostnad per timeverk og lønn per timeverk	0,4	1,0	-0,2
---	-----	-----	------

Anslått bidrag til forskjell i prosentpoeng fra endringer i:

Ekstra feriepengeavsetning	0,6	-	-0,6
Ekstra pensjonspremier mv. i offentlig forvaltning ¹	-	0,9	0,2
Andre arbeidskraftskostnader ²	-0,2	0,1	0,2

¹ Omfatter økt pensjonspremie til Kommunal Landspensjonskasse og Statens pensjonskasse (skoleverket) samt avgangsstimulerende tiltak i forsvaret.

² Endring i regelverket for arbeidsgiveravgift til folketrygden, avgangsstimulerende tiltak i næringer utenom offentlig forvaltning m.m.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Er lønnsdannelsen i endring?

En felles forståelse mellom alle parter om at lønnsdannelsen skal bidra til stabilitet i konkurranseutsatte virksomheters lønnsomhet har dannet grunnlaget for den norske lønnsdannelsen, og beskrives under betegnelsen *frontfagsmodellen*. I praksis har modellen fungert slik at Verkstedsoverenskomsten har blitt normgivende for de øvrige oppgjørene. Dette har vært mulig som følge av stor organiseringsgrad innen de fleste sektorer i økonomien og høy grad av koordinering mellom de store sammenslutningene på både arbeidsgiver- og arbeidstakersiden. Videre eksisterer det flere formelle institusjoner, som Kontaktutvalget, Det tekniske beregningsutvalget og Riksmeklingsmannen, som alle har til formål å lette forhandlingsprosessen. Partene kan også benytte seg av muligheten til å bringe en eventuell tvist inn til Rikslønnsnemnda. Dessuten har myndighetene deltatt aktivt i lønnsdannelsen, enten direkte ved å oppnevne og delta i faste og midlertidige utvalg, eller indirekte gjennom å føre en politikk som partene har interesse av. Myndighetene har også enkelte ganger deltatt direkte i lønnsforhandlingene med tilbud om bidrag gjennom den økonomisk politikken. Det sterke fokuset på konkurranseevnen har bidratt til å holde sysselsettingen høy og arbeidsledigheten lav sett i internasjonal sammenheng. Kan konkurranseutsatte virksomheter forbli lønnsledene også i framtiden slik at den norske modellen for lønnsdannelse kan videreføres?

Oppgjørsrekkefølgen og de formelle institusjonene er fortsatt som de har vært tidligere. Det er imidlertid opprettet to nye sammenslutninger av særforbund, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon. Hovedvekten av medlemsmassen til disse er høyt utdannede innenfor tradisjonelt skjermede næringer og offentlig sektor. Flere av særforbundene med en slik medlemsmasse har gått inn for mer lokale forhandlinger på linje med arbeidsgivernes uttalte mål. Uttalelser fra NHO og KS kan imidlertid tyde på at disse store arbeidsgiverorganisasjonene ønsker å beholde et inntektspolitisk samarbeid og sentralt bestemte rammer, men med mer lokal fleksibilitet innenfor disse rammene. Fagforeningenes samlede medlemstall har vært synkende over lang tid og medlemstallet i LO, som framstår som den fremste forkjemperen for frontfagsmodellen på arbeidstakersiden, har sunket relativt til de andre hovedsammenslutningene. Både innenfor LO og i arbeidslivet generelt utgjør industriarbeiderne en stadig mindre andel.

Av andre endringer de senere årene kan nevnes at lærerne nå skal forhandle med Kommunenes sentralforbund (KS), og ikke med Staten som tidligere, og at NAVO har tatt over forhandlingene med sykehusansatte fra blant andre KS. Dessuten har det tidligere YS-forbundet Norsk Helse og Sosialforbund og Kommuneforbundet, LOs og Norges fra før største fagforbund, vedtatt å slå seg sammen fra juni 2003. Det er uklart om disse momentene trekker i retning av mer eller mindre koordinering. Noe som imidlertid kan ha bidratt til at særforbund har fått operere friere enn før, er at det over lengre tid har vært en økende reservasjon mot å ta i bruk tvungen lønnsnemnd. Dette kan henge sammen med gjentatt kritikk mot norske regjeringer fra FN's arbeidslivsorganisasjon, ILO, og Europarådet om at den utstrakte bruken av tvungen lønnsnemnd er i strid med den frie forhandlings- og streikeretten.

Opgjøret i 2002 tyder på at ansatte i offentlig sektor dette året i mindre grad enn tidligere har fulgt normen fra konkurranseutsatt sektor. Mens lønn per normalårsverk steg med 5,3 prosent i industrien og innen bygg og anlegg og 5,1 prosent i varehandelen, var veksten i offentlig forvaltning på hele 6,3 prosent. Holden- og Stabel-utvalgene, der nær sagt alle sentrale parter var representert, uttrykte klart en forutsetning for at det inntektspolitiske samarbeidet og den norske modellen for lønnsdannelse skulle kunne videreføres, var at trenden gjennom 1990-tallet med en lavere lønnsvekst i offentlig sektor enn i industrien måtte brytes. Det tekniske beregningsutvalget anslår at lønnsveksten fra

1991 til 2001 var 3,4 prosent lavere i offentlig forvaltning sammenlignet med i NHO-bedriftene. Ser man bort fra 2000-oppgjøret for de skoleansatte, har den årlige lønnsveksten i offentlig forvaltning vært lavere enn den i privat sektor hvert år siden 1990. Videre ga oppjøret for offentlig ansatte, og særlig for de kommunalt ansatte, relativt små tillegg i 2001. Oppjøret i 2002 kompenserte i noen grad for dette etterslepet. Disse momentene åpner for at de høye tilleggene for offentlig ansatte i 2002 snarere kan tolkes som resultat av en sterkere grad av koordinering mellom partene, ikke som at lønnsdannelsen i disse sektorene ble løst fra oppjøret i industrien.

Industriens kostnadsmessige konkurranseevne er svekket ved at veksten i lønnskostnadene per time regnet i nasjonal valuta i perioden 1997-2002 i gjennomsnitt har ligget 2,1 prosentpoeng over den hos handelspartnerne. Den høye lønnsveksten kan være et tegn på en mer desentralisert lønnsdannelse med mindre vekt på å bevare konkurranseevnen. Det er imidlertid kun i dårlige tider med - etter norsk standard - høy arbeidsledighet at systemet for lønnsdannelse har sikret en lønnsvekst under den hos handelspartnerne. Mens lønnskostnadsveksten i norsk industri lå godt under den hos våre handelspartnere fra 1989 til 1994, en periode da arbeidsledigheten (AKU) var på over 4 prosent, lå lønnskostnadsveksten til dels betydelig over veksten hos handelspartnerne i årene 1982-1988 og 1997-2002, da ledigheten lå under 4 prosent. Det er derfor grunn til å tro at den høye lønnsveksten siden 1997 er i samsvar med hvordan den norske lønnsdannelsen fungerer i gode tider. I tillegg ser det ut til å være mye tregheter i lønnsdannelsen. En analyse i Økonomiske analyser 6/2001 viser at lønnsveksten også i år og i flere år framover bør ses i sammenheng med ledighetsnedgangen på 1990-tallet, fram til ledigheten nådde en bunn i 1998. Så sant dynamikken i lønnsdannelsen ikke er endret, gir økningen i ledighet siden da et bidrag til å bringe lønnsveksten ned i årene som kommer.

Mekanismene som gir høy lønnsvekst når ledigheten har vært lav og synkende over noe tid, kan ligne på en situasjon der det er mindre grad av koordinering mellom partene og der lønnsdannelsen er mer desentralisert. I gode tider blir det økt behov for lokal fleksibilitet. Lønnsforhandlingene har da en tendens til å foregå på forbundsnivå og arbeidsgiverne opplever at mangelen på kvalifisert arbeidskraft er den viktigste produksjonsskranken. Dette gjør det vanskelig å skille forbigående utslag av lokal fleksibilitet fra mer grunnleggende og varige endringer i lønnsdannelsen.

Det er tegn som tyder på mer koordinering nå som ledigheten igjen er økende. Nylig er fire hovedorganisasjoner på arbeidstakersiden, fire hovedorganisasjoner på arbeidsgiversiden og representanter fra regjeringen blitt enige om at oppjøret i 2003 må ta utgangspunkt i situasjonen i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Det sies videre at den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene. Det skal altså ikke være slik at det bare er de sentralt bestemte tilleggene for arbeiderne i verkstedsindustrien, dvs. Verkstedsoverenskomsten, som danner normen, men at det er både de sentrale og lokale tilleggene til både arbeidere og funksjonærer i hele den konkurranseutsatte delen av økonomien som skal være normgivende. Disse formuleringene samsvarer med anbefalingene fra Holden- og Stabel-utvalgene. Frontfagsmodellen ble utarbeidet i en tid da arbeiderne i industrien utgjorde en betydelig større andel av den samlede sysselsettingen i de konkurranseutsatte virksomhetene. Slik sett er enigheten, slik partene formulerer den nå, i tråd med formålet ved frontfagsmodellen, men tilpasset til en ny tid. Partenes forståelse av å forhindre systematiske etterslep for enkelte grupper kan også legge grunnlaget for at det inntektspolitiske samarbeidet videreføres ved neste hovedoppgjør i 2004.

Virkninger av desentralisert lønnsdannelse

For å vurdere sentraliseringsgraden i lønnsdannelsen benyttes ofte et sett av indikatorer som fagforeningsandelen, myndighetenes medvirkning i lønnsdannelsen, graden av koordinering på både arbeidstaker og arbeidsgiversiden, generelt forhandlingsklima og om forhandlingene foregår lokalt, forbundsvist eller nasjonalt. I internasjonal målestokk har norsk lønnsdannelse målt ved slike indikatorer gjennom hele etterkrigstiden vært svært sentralisert. I de senere årene er det imidlertid en del av disse indikatorene som har beveget seg i motsatt retning. Blant annet har fagforeningsandelen vært synkende, flere av organisasjonene på både arbeidsgiver- og arbeidstakersiden ønsker mer desentralisert lønnsdannelse, flere av de senere årenes lønnsoppgjør har foregått på forbundsnivå og mer av lønnsstilleggene er blitt tildelt lokalt. Dersom det er slik at lønnsdannelsen i Norge er varig desentralisert, hva blir konsekvensene for norsk økonomi?

Spørsmålet om hvordan norsk økonomi vil reagere på en desentralisering av lønnsdannelsen er vanskelig å besvare, fordi det ikke finnes nasjonale erfaringer å bygge på. Problemstillingen kan angripes ved hjelp av teoretiske resonnerer, ved å sammenligne land med ulik sentraliseringsgrad, eller ved å studere land der sentraliseringsgraden endres. Teoretiske resonnerer gir ingen entydig sammenheng mellom sentraliseringsgrad og vekstevnen i økonomien. Mer fleksibilitet i lønningene gjør det enklere å beholde høyproduktiv arbeidskraft innenlands og samtidig få sysselsatt lavproduktiv arbeidskraft. I tillegg kan individuell lønnsfastsettelse øke produktiviteten ved hjelp av incentivordninger. Til gjengjeld kan inntektsfordelingen bli skjev. Dessuten kan ulønnsomme og lavproduktive bedrifter opprettholdes lenger fordi lavere lønninger fungerer som et subsidium. På den annen side vil ikke partene ved desentraliserte lønnsoppgjør ta hensyn til effekten av lønnsveksten på makroøkonomiske størrelser som konkurranseevne, inflasjon og arbeidsledighet. Desentralisert lønnsdannelse vil dermed kunne gi høyere arbeidsledighet enn i et regime med sentraliserte lønnsoppgjør.

I Bjørnstad og Johansen (2002) tallfestes hvordan ulike grader av desentralisering vil påvirke sentrale makroøkonomiske størrelser ved å trekke på lærdom fra andre land. I analysen erstattes lønnsrelasjonene i SSBs makroøkonometriske modell, MODAG, med lønnsrelasjonen i Nunziata (2001). Denne lønnsrelasjonen er tallfestet for 20 OECD-land, deriblant Norge, over tidsperioden 1960-1994. Modellen gjør det dermed mulig å beregne virkningene av endringer i flere av de institusjonelle forholdene som påvirker lønnsdannelsen som koordineringsgraden i lønnsdannelsen, stillingsvernet, kompensasjonsgraden i ledighetstrygden og fagforeningsandelen. I analysen holdes realrenta og balansen i offentlige budsjetter uendret for å unngå stimulanser til norsk økonomi gjennom den økonomiske politikken. Budsjettbalansen er holdt uendret ved å justere trygdeytelsene gjennom størrelsen på grunnbeløpet i folketrygden. Valutakursen holdes også fast.

Mellomlangsigte virkninger

I en analyse (A) beregnes virkningene av at norsk lønnsdannelse blir som i Kontinental-Europa, med sterke fagforbund som i relativt liten grad koordinerer lønnskravene sine.

Samtidig beholdes gunstige trygdeordninger og et sterkt stillingsvern. Fagforbundene får da stor forhandlingsstyrke uten at de hver for seg dekker så store deler av økonomien at de ledes til å ta makroøkonomiske hensyn. Beregningen viser at lønnsveksten stiger hurtig de første årene etter en desentralisering. Etter fem år er det 16 000 færre personer sysselsatt i industrien, og 43 000 færre totalt, som følge av tap av konkurranseevne og at arbeidskraft blir dyrere sett i forhold til andre produksjonsfaktorer. Økt lønn virker isolert sett til å øke arbeidstilbudet, men et svakere arbeidsmarked virker sterkere i motsatt retning slik at det totale arbeidstilbudet i samme periode reduseres med 25 000 personer. Kostnadsveksten bidrar også til å øke inflasjonstakten med rundt ett prosentpoeng slik at resultatet etter 10 år er 12,3 prosent høyere reallønn og 1,2 prosentpoeng økt ledighetsrate

I en annen beregning (B) analyseres hvordan en lønnsdannelse som i USA og Storbritannia ville virke på norsk økonomi. I disse landene er lønnsdannelsen enda mindre koordinert enn i Kontinental-Europa. Isolert sett virker mindre koordinering til å øke lønningene, men redusert kompensasjonsgrad i arbeidsledighetstrygden og et svekket stillingsvern demper denne effekten slik at virkningen på de makroøkonomiske hovedstørrelsene blir noe svakere enn i beregning A. Etter 10 år med angloamerikansk lønnsdannelse er reallønna økt med 10,1 prosent i forhold til en bane med uendret lønnsdannelse. Ledighetsraten er 0,8 prosentpoeng høyere.

Resultatet av endringer i lønnsdannelsen i retning av slik den fungerer i enten Kontinental-Europa eller i USA og Storbritannia blir altså en ytterligere nedbygging av konkurranseutsatte virksomheter og økt arbeidsledighet. I tillegg øker også forskjellene i inntekt mellom de som har arbeid og de som mottar trygd, særlig i det angloamerikanske tilfellet. Årsaken er at en svekket offentlig budsjettbalanse, som følge av økte lønnskostnader i offentlig sektor, kompenseres ved å redusere grunnbeløpet i folketrygden.

Konsekvensene for utenriksøkonomien av slike endringer i lønnsdannelsen er så dramatiske at det antakelig vil utløse tiltak for å få ned lønnsveksten gjennom politikken og dermed bedre den kostnadsmessige konkurranseevnen. Slik sett er analysen lite realistisk som en langsiktig prognose. Slike tiltak vil imidlertid kunne medvirke til å bringe ledigheten ytterligere opp. I et langsiktig perspektiv kan analysen derfor ha overvurdert økningen i lønningene, men undervurdert økningen i ledigheten.

Kortsiktige virkninger

For å anslå kortsiktige virkninger endres i en tredje modellberegning (C) kun koordineringsgraden i lønnsdannelsen slik at den tilsvarer den i Kontinental-Europa. Arbeidsledighetstrygden, stillingsvernet og fagforeningsgraden er imidlertid den samme. I denne beregningen holdes også valutakurs, nominell rente og grunnbeløpet i folketrygden uendret. Offentlige budsjetter svekkes dermed som følge av lønnsøkningene i denne beregningen.

Forts.

Forts.

Tabell 1 viser hvordan vekstratene for sentrale størrelser i norsk økonomi endres i de fem første årene etter en desentralisering av lønnsdannelsen. Den reduserte koordineringsgraden løfter lønnsveksten samme år med 3,3 prosentpoeng. Effekten avtar så fra 2,7 prosentpoeng høyere lønnsvekst i det andre året, til 2,3 prosentpoeng etter fem år. Den økte lønnsveksten har flere effekter på økonomien; den øker husholdningenes inntekter, men samtidig øker også bedriftenes kostnader. Den delen av næringslivet som er skjermet fra internasjonal konkurranse kan i større grad velte kostnadsøkningen over på prisene. Dette bidrar til økt prisvekst. Veksten i konsumprisindeksen øker med 0,7 prosentpoeng i de to første årene. I det fjerde og femte året er konsumprisveksten 1,0 prosentpoeng høyere. Veksten i husholdningenes realdisponible inntekt øker med henholdsvis 1,1 og 1,9 prosentpoeng i de to første årene som følge av desentraliseringen. Inntektsveksten bidrar til å trekke konsumet i husholdninger, importen og boliginvesteringene opp.

Lønnskostnadsøkningen svekker industriens konkurransevne. Dette innebærer at 7000 industriarbeidsplasser forsvinner i løpet av to år. Etter fem år er 16 000 industriarbeidsplasser borte. Selv om konsumet i husholdningene øker noe som følge av realinntektsøkningen, bidrar økte lønnskostnader til redusert sysselsetting også i resten av økonomien. Totalt reduseres sysselsettingen med 0,4 prosent det første året og 1,0 prosent etter fem år sett i forhold til en situasjon uten en reduksjon i koordineringsgraden. I samme tidsrom øker arbeidsledighetsprosenten med henholdsvis 0,2 og 0,5 prosentpoeng.

Redusert koordinering i lønnsdannelsen vil endre prioriteringene i lønnsforhandlingene. Lønnsmodererende mekanismer gjennom et svakt arbeidsmarked er imidlertid fortsatt til stede, men svekkes fordi både arbeidsgiverne og lokale fagforbund vil i mindre grad enn sentrale sammenslutninger

Virkninger på vekstratene i noen makroøkonomiske hovedstørrelser ved redusert koordinering i lønnsdannelsen

Vekstrater, avvik i prosentpoeng der ikke annet framgår

	1. år	2. år	3. år	4. år	5. år
Konsum i husholdninger	0,2	1,4	1,7	1,0	0,7
Boliginvesteringer	0,0	2,7	4,2	4,8	4,9
Investeringer industrien	-0,6	-0,0	0,2	-0,2	-0,5
Tradisjonell vareeksport	-0,4	-0,5	-0,6	-0,6	-0,6
Import i alt	0,2	1,2	1,5	1,0	0,8
BNP Fastlands-Norge	-0,1	0,4	0,6	0,2	0,1
Bruttoprodukt i industrien	-0,7	-0,8	-0,9	-1,2	-1,2
Utførte timeverk i industrien	-1,3	-1,1	-1,1	-1,1	-1,0
Sysselsatte personer	-0,4	-0,3	-0,1	-0,1	-0,1
Arbeidstilbud	-0,2	-0,2	-0,1	-0,0	-0,0
Arbeidsledighet (p.p. fra nivå)	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5
Lønn	3,3	2,7	2,4	2,4	2,3
Konsumpriser	0,7	0,7	0,8	1,0	1,0
Hush. realdisponible inntekt	1,1	1,9	1,2	1,0	0,9
Driftsbalansen (mrd. kr. fra nivå)	-0,8	-6,8	-14,8	-21,4	-26,9

ta hensyn til lønnsvekstens betydning for konkurransevne, inflasjon og arbeidsledighet. Konsekvensen kan bli økt lønnsvekst, men svekket utenriksøkonomi, høyere arbeidsledighet og skjevare inntektsfordeling. Et slikt samfunnsøkonomisk tap må vurderes opp mot de eventuelle effektivitetsgevinstene som kan høstes.

Referanser:

Nunziata, L. (2001): «Institutions and Wage Determination: A Multi-Country Approach», Nuffield College Working Papers in Economics, no. 29, internet: //www.nuff.ox.ac.uk/users/nunziata/.

Bjørnstad, R. og P.R. Johansen (2002): «Desentralisert lønnsdannelsen: Avindustrialisering og økt ledighet selv med et tøffere arbeidsliv», *Norsk Økonomisk Tidsskrift*, nr. 1 2002.

Prisutviklingen

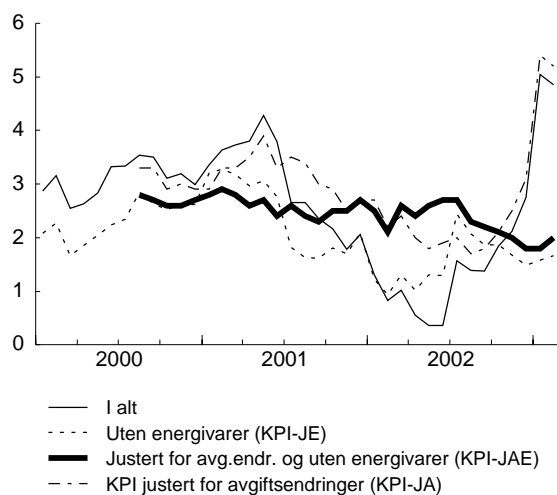
Konsumprisindeksen (KPI) steg med 1,3 prosent fra 2001 til 2002, den laveste årsveksten siden 1996. Den forbigående effekten av den generelle momsøkningen fra 1. januar 2001 og reduksjon av enkelte særavgifter bidro til et markert fall i prisstigningstakten fra desember 2001 til januar 2002. 12-månedersveksten endret seg sterkt gjennom året med svært ulikt forløp i første og andre halvdel. Prisstigningen sank fra 1,3 prosent i januar til 0,4 i mai og juni. Denne utviklingen kan i stor grad føres tilbake til at det i fjor var et mer normalt sesongforløp i elektrisitetsprisene på vårparten, noe som ikke var tilfellet året før. Utfasingen av 12-måneders effekten av halvert moms på matvarer som trådte i kraft 1. juli 2001, medvirket til et markert hopp i prisstigningstakten i juli 2002. Som følge av kraftig oppgang i elektrisitetsprisene mot slutten av året tiltok veksten og endte på 2,8 prosent i desember. I januar og februar var 12-månedersveksten i konsumprisene henholdsvis 5,0 og 4,8 prosent. Et

betydelige hopp i el-prisene bidro med om lag 3,2 prosentpoeng av den totale konsumprisveksten i januar.

På årsbasis var det spesielt prisnedgang på klær og audiovisuelt utstyr som trakk ned prisveksten i 2002. Prisutviklingen på bensin og elektrisitet dempet også årsveksten. I tillegg bidro reduserte priser på flybilletter til å svekke konsumprisveksten fra 2001 til 2002. Hovedgruppen utdanning hadde den kraftigste prisveksten i 2002 sett under ett. Årsveksten for utdanningstjenester samlet var 8,4 prosent. En god del utdanningstjenester er finansiert av det offentlige. Prisutvikling på utdanning måles derfor i form av utviklingen i egenandelene knyttet til ulike utdanningsinstitusjoner. Hovedgruppene helsepleie, hotell- og restauranttjenester, bolig, lys og brensel, andre varer og tjenester og post- og teletjenester viste også sterke prisstigning enn den gjennomsnittlige veksten i konsumprisene i 2002. Prisene på klær og skotøy falt i

Konsumprisindeksen (KPI)

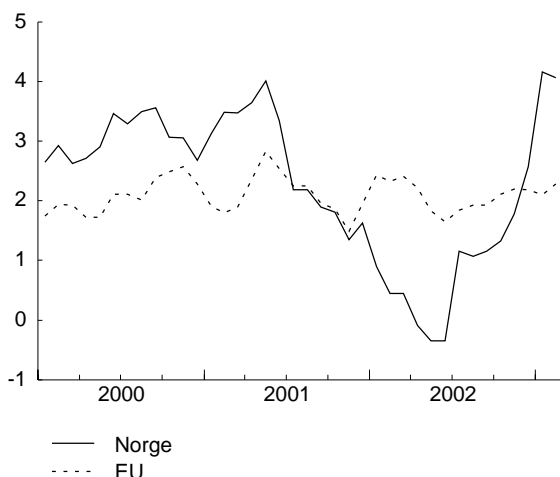
Prosentvis endring fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Harmonisert konsumprisindeks

Prosentvis endring fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

gjennomsnitt med 5,5 prosent. Matvarer og alkoholfrie drikkevarer viste en prisnedgang på 1,7 prosent, blant annet som et resultat av momsreduksjonen i juli 2001. Alkoholholdige drikkevarer og tobakk ble registrert med en prisnedgang på 0,8 prosent, noe som også må ses på bakgrunn av reduserte alkoholavgifter.

Den importveide kronekursen styrket seg med hele 8,5 prosent i fjor. Dette bidro klart til å redusere veksten i KPI ved at prisveksten for importerte konsumvarer falt med 1,5 prosent. På varegruppenivå er denne effekten mest tydelig for gruppen klær og audiovisuelt utstyr som begge falt med over 6 prosent i pris. Prisene på klær har vist en nedadgående trend siden 1995. Årsaken til dette er blant annet avvikling av importkvoter og lavere tollsatser på tekstilvarer, samt i økende grad import fra lavkostland i Asia og Øst-Europa og økt konkurranse.

Konsumprisindeksen. 1998 = 100

Prosentvis endring fra samme periode året før der ikke annet fremgår

	Vekt ¹	Årsvekst		
		2001	2002	Feb. 2003
Totalindeks	1 000,0	3,0	1,3	4,8
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	117,5	-1,9	-1,7	3,4
Alkoholdrikker og tobakk	28,4	3,4	-0,8	1,6
Klær og skotøy	60,6	-0,8	-5,5	-7,1
Bolig, lys og brensel	248,0	7,4	3,7	15,3
Møbler og husholdningsartikler mv.	66,7	0,8	0,3	-0,7
Helsepleie	28,4	3,0	4,2	4,4
Transport	193,1	2,9	1,0	2,6
Post- og teletjenester	22,3	-3,3	2,1	0,3
Kultur og fritid	127,4	0,9	1,1	0,7
Utdanning	4,0	6,8	8,4	5,1
Hotell- og restauranttjenester	39,1	4,3	4,2	3,1
Andre varer og tjenester	64,5	4,5	3,0	3,9
KPI-JE	..	2,4	1,6	1,7
KPI-JA	..	3,2	2,2	5,2
KPI-JAE	..	2,6	2,3	2,0

¹ Gjeldene fra august 2002 til juli 2003, i promille.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Prisene på elektrisitet inkludert nettleie og avgifter gikk litt ned fra 2001 til 2002. En viktig årsak til denne nedgangen var reduksjonen i forbruksavgiften fra 11,30 til 9,30 øre/kWh ved årsskiftet 2001/2002. Til tross for nedgangen i denne avgiften, steg likevel el-prisene med vel 4 prosent fra desember 2001 til januar 2002. Utover våren og sommeren viste imidlertid el-prisene et mer normalt forløp sammenlignet med første halvdel av 2001 hvor prisene økte. Fra januar til juli i fjor falt prisene med rundt 16 prosent. De siste 4 månedene av 2002 sett under ett viste el-prisene derimot en rekordøkning og langt kraftigere oppgang enn gjennom tilsvarende periode året før. Samlet steg prisene på elektrisitet med i underkant av 40 prosent i denne perioden. El-prisene steg med hele 48,6 prosent fra desember 2002 til januar 2003. Den markerte økningen i el-prisene skyldes først og fremst kraftig oppgang i den variable kraftprisen. Nettleien økte også, men langt mer moderat. Forbruksavgiften på elektrisitet ble kun inflasjonsjustert ved årsskiftet og økte fra 9,30 til 9,50 øre/kWh. Prisenivået på elektrisitet var i januar hele 82,5 prosent høyere enn i tilsvarende måned i fjor. I februar falt el-prisene med knappe 7 prosent fra måneden før og bidro dermed til en liten nedgang i 12-månedersveksten i KPI.

Prisene på bensin steg med knappe 12 prosent de første 4 månedene av 2002 og nådde en topp i april. Nivået på bensinprisene var likevel markert lavere første halvår av 2002 sammenlignet med tilsvarende periode året før. Dette har blant annet sammenheng med reduksjonen i særavgiften på bensin som fant sted i juli 2001. I august og september steg prisene noe, og fra oktober og ut året var prisnivået på bensin høyere enn nivået i tilsvarende periode året før. I snitt lå bensinprisene i siste kvartal rundt 6 prosent over

prisene i tilsvarende kvartal 2001. Sett under ett bidro bensinprisene til å dempe veksten i KPI fra 2001 til 2002. Samlet trakk energiprisene konsumprisveksten ned slik at KPI uten energivarer (KPI-JE) hadde en årsvekst på 1,6 prosent i 2002. Prisene på bensin viste oppgang i både januar og februar i år. Samlet har bensinprisene steget med vel 6 prosent siden desember 2002. Avgiften på blyfri bensin økte med 8 øre per liter ved nyttårsskiftet.

Prisene på flybilletter ble redusert med vel 3 prosent i 2002 og medvirket dermed til å dempe konsumprisveksten fra 2001 til 2002. Bortfallet av passasjeravgiften fra 1. april 2002, samt økt konkurranse var viktige faktorer bak utviklingen.

KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) viste en årsvekst på 2,2 prosent fra 2001 til 2002. Avgiftsendringer trakk dermed ned KPI med 0,9 prosentpoeng. Avgiftsendringer i juli 2001 (redusert matmoms og lavere bensinavgift) og i januar 2002 (reduserte avgifter på elektrisitet og alkohol samt bortfallet av passasjeravgiften), dempet prisveksten betydelig første halvdel av 2002. KPI-JA lå i snitt 1,5 prosentpoeng over veksten i KPI i denne perioden. Selv om effekten av halvert matmoms falt bort i juli, bidro avgiftsendringer også til å dempe prisveksten i siste halvdel av 2002. I denne perioden lå KPI-JA i snitt 0,3 prosentpoeng over KPI.

Det er veksten i KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) som det operative målet for Norges Banks pengepolitikk er knyttet til. KPI-JAE steg med 2,3 prosent fra 2001 til 2002. I januar i år kom veksttakten ned i 1,8 prosent, men i februar var den oppe i 2,0 prosent.

Tradisjonelt endres en del avgifter ved årsskiftet. Med unntak av avgiftene på brennevin som ble redusert med 9,0 prosent, ble de fleste avgiftene kun inflasjonsjustert med rundt 2 prosent fra desember 2002 til januar 2003. Reduksjonen i brennevinsavgiften bidro til at alkoholholdige drikkevarer samlet gikk ned med 0,4 prosent i januar i år. Fra januar 2002 til januar 2003 steg KPI-JA med 5,4 prosent, mens 12-månedersveksten i KPI-JA i februar var 5,2.

Harmoniserte konsumprisindekser

Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) er en indikator for bruk i sammenlikninger av prisutviklingen i EØS-området. Indeksen for det enkelte land er laget over en felles mal som på noen punkter skiller seg fra den offisielle konsumprisindeksen (KPI). HKPI baserer seg i all hovedsak på det samme prismaterialet som KPI, men enkelte varer og tjenester som er problematiske å sammenlikne mellom land er utelatt. For Norges del er forskjellene mellom beregningsoppleggene for de to indikatorene blitt mindre de siste årene. Selveiernes bokostnader er nå den eneste produktgruppen som skiller HKPI og KPI, i det denne fortsatt er utelatt fra HKPI. Dermed utgjør HKPI om lag 88 prosent av vektgrunnlaget til KPI. Det faktum at en såpass tung komponent er utelatt medfører at vektene for de resterende varene og tjenestene i HKPI er noe ulike vektene i KPI. Elektrisitet har for eksempel en vekt på 38,5 promille i HKPI - mot 33,2 promille i KPI. Forsikringstjenester behandles ulikt i de to indeksene, noe som medfører betydelig vektendifferanse. I HKPI er det nettoutgifter til forsikring som benyttes i vektgrunnlaget og ikke bruttutgifter som i KPI.

Selv om vare- og tjenesteutvalget i HKPI er så godt som fullt harmonisert, vil indeksen i perioden mellom kjedetidspunktet i KPI (juli) og i HKPI (desember) bygge på noe ulikt produktgrunnlag. Dette har sammenheng med at nye varer inkluderes i august i KPI men først i januar året etter i HKPI. I den grad prisutviklingen for nye varer skiller seg vesentlig fra de «gamle» varene, kan dette medføre ulik samlet prisutvikling i HKPI og KPI. Det er ikke foretatt eksakte beregninger på hvilken effekt dette har for total HKPI eller ulike konsumgrupper.

HKPI steg med 0,8 prosent fra 2001 til 2002. Til sammenlikning var konsumprisveksten i EU 2,1 prosent i samme periode. Målt som 12-månedersvekst viste HKPI på linje med KPI lav prisvekst i første halvår. Månedene april, mai og juni var preget av negativ 12-månedersvekst. I siste halvår tiltok veksten og endte på 2,6 prosent i desember. I januar 2003 gjorde 12-månedersveksten et markert hopp til 4,2 prosent. I februar var veksten 4,1 prosent. At vekstratene i januar og februar er vesentlig lavere i HKPI enn i KPI skyldes at bidraget fra elektrisitet og til dels bilforsikring blir markert lavere som følge av ulikt kjedetidspunkt i de to indeksene.

Ved inngangen til 2002 var 12-månedersveksten i HKPI 1,6 prosentpoeng lavere enn EUs prisvekst. Differansen ble ytterligere markert i april da veksten i EU var 2,1 prosent mens HKPI ble registrert med negativ vekst på 0,1 prosent. Grunnet bortfallet av effekten av redusert matmoms, ble differansen redusert til 0,7 prosentpoeng i juli. Differansen holdt seg relativt stabil frem til november da den ble ytterligere redusert til 0,4 prosentpoeng. I desember lå prisene i HKPI målt som 12-månedersvekst 0,4 prosentpoeng over prisene i EU først og fremst på grunn av raskt voksende elektrisitetspriser. Denne differansen endret seg betydelig i januar da HKPI målt som 12-månedersvekst var 4,2 prosent mens 12-månedersveksten for EU var 2,1 prosent. I februar lå 12-månedersveksten i HKPI 1,8 prosentpoeng over prisveksten i EU.

Harmoniserte konsumprisindekser (HKPI)

Vekst fra samme periode året før

	2001	2002	Feb. 2003
Norge	2,7	0,8	4,1
EU	2,3	2,1	2,3*
Eurosonen	2,4	2,2	2,4*

*Foreløpige tall.

Kilde: EUROSTAT og Statistisk sentralbyrå.

Behandlingen av bokostnader i konsumprisindeksen

I konsumprisindeksen (KPI) bygger man som en hovedregel på kjøpsprinsippet. Dette innebærer at de enkelte varer og tjenester som inngår, regnes som konsumert av husholdningene i det de anskaffes. Fra dette prinsippet er det imidlertid gjort et viktig unntak for kjøp av boliger, som ikke inngår i KPI. Kjøp av bolig betraktes som en investering i boligkapital, som igjen yter husholdningen en strøm av boligjenester over boligens levetid. En beregnet husleie utgjør prisen på boligjenesten som ytes selveier-husholdningen.

Husleier i KPI grupperes i *betalt* og *beregnet* husleie. Betalt husleie, både ved beregning av vekt i indeksen og ved den månedlige prisutviklingen, har fram til august 2002 bygget på faktiske husleieobservasjoner i leiemarkedet og for andelsboliger. Beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenestene som selveiere mottar av boligen sin. Fra og med augustindeksen (publisert 10. september) er andelseiere klassifisert som selveiere i KPI. Husleier for andelsboliger er dermed gruppert under beregnet husleie. Endringen har hatt betydning for vektene innen husleiekomponenten i KPI. Betalt husleie består fra og med augustindeksen bare av husleie fra leietakere.

Verdien på tjenestene som selveiere mottar av boligen sin antas å følge utviklingen i tilsvarende boliger i leiemarkedet (*leieekvivalensprinsippet*). Både for beregning av vekt og ved den månedlige utviklingen for beregnet husleie følges dette prinsippet. Tidligere ble *vektene for selveiernes bokostnader* bestemt ut fra deres renteutgifter til boligformål. Fra august 1999 da leieekvivalensprinsippet ble innført i KPI, er vekt for beregnet husleie bestemt ut fra leien for tilsvarende bolig i leiemarkedet. Renteutgifter som uttrykk for selveiernes bokostnader inngår dermed ikke lenger i vektgrunnet i KPI. Vektgrunnet for beregnet husleie bygger på den månedlige husleieundersøkelsen. Husleieobservasjoner for rene leieboliger deles inn (stratifiseres) etter geografisk område, type bolig og boligens størrelse, i alt 24 grupper. Det beregnes en gjennomsnittshusleie for hver gruppe og disse gjennomsnittshusleiene benyttes i forbruksundersøkelsen ved beregning av forbruksutgift for selveierne.

Utviklingen i bokostnadene for selveiere (beregnet husleie) gjennom året ble tidligere forutsatt å stige i takt med den gjennomsnittlige veksten i husleiene i både andelsboliger og i det ordinære leiemarkedet. Fra august 1999 ble dette endret, og utviklingen i beregnet husleie gjennom året ble da forutsatt å stige i takt med leiene for tilsvarende bolig i leiemarkedet.

Justerte konsumprisindekser

Statistisk sentralbyrå (SSB) publiserer 3 indikatorer som har til hensikt å måle utviklingen i den underliggende konsumprisveksten; konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer (KPI-JA), og konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Alle indikatorene er avledet fra KPI. Bakgrunnen for utviklingen av KPI-JA og KPI-JAE var Norges Banks nye mandat for pengepolitikken hvor pengepolitikken virkemidler tar sikte på å nå en stabil og lav inflasjon. Utviklingen i en indikator for konsumprisveksten korrigeret for endringer i avgifter og uten energivarer skal være grunnlaget for å vurdere resultatene av pengepolitikken.

Ifølge forskriften til Norges Bank, skal alle direkte effekter av skatte- og avgiftsendringer på konsumprisene fjernes fra pengepolitikken konsumprismål. Statistisk sentralbyrå tolker direkte effekter som reelle endringer i skatter og avgifter som direkte legges på konsumvarer og tjenester og ikke skatte- og avgiftsendringer som først virker gjennom priser på innsatsfaktorer eller andre faktorer for siden å bli veltet over i utsalgsprisene på konsumvarer og tjenester. Til grunn for avgiftsrensingen i KPI-JA og KPI-JAE har Statistisk sentralbyrå derfor valgt å rense for såkalte varetilknyttede avgifter. Dette omfatter merverdiavgiften og de fleste stykkavgifter, dvs. avgifter som er fastsatt som et beløp per enhet. Målt som forbruksandeler blir vel 13 prosent av vare- og tjenesteutvalget i KPI rensset for slike stykkavgifter. Bilprisene blir foreløpig ikke justert for avgifter. Dette har sammenheng med at den nåværende metoden for innsamling av bilpriser ikke gir så detaljerte opplysninger om hver enkel bilmodell som er nødvendig for å kunne justere for avgiftsendringer. Det arbeides nå for å innhente bilpriser elektronisk, noe som i tillegg til pris også gir svært detaljerte kjennetegn om de enkelte merker og modeller, og dermed åpner for justering også for endringer i bilavgifter.

Skal en stykkavgift reelt sett være uendret, må avgiftssatsen justeres i takt med prisstigningen. I de avgiftsjusterte indeksene får man frem hva satsene hadde vært hvis de hadde vært justert i «takt» med prisstigningen forutsatt at avgiftsendringen umiddelbart slår fullt ut i prisene. I praksis gjøres dette ved å justere avgiftene med den månedlige KPI-veksten sett i forhold til årsveksten foregående år. I situasjoner der konsumprisveksten målt på denne måten er høyere enn veksten i avgiftene, vil utviklingen i avgiftene isolert sett trekke prisveksten ned og de avgiftsjusterte indeksene blir høyere enn de ujusterte. I januar 2003 ble avgiftene i de justerte indeksene endret med 4,0 prosent som følge av at elektrisitetsprisene gjorde et betydelig hopp fra desember 2002 til januar 2003. I og med at avgiftene normalt bare endres en gang i året og at prisstigningstakten trolig kommer til å bli betydelig redusert i tiden fremover, vil de justerte indeksene blåse opp det reelle negative bidraget fra avgiftsendringene. Hvis en nøytral utvikling ble definert som en endring på 2,2 prosent, dvs. den endringen som faktisk ble lagt inn i statsbudsjettet for 2003 som en inflasjonsjustering, viser beregninger at dette ville bidra til å redusere veksten i de justerte indeksene med inntil 0,1 prosentpoeng.